

УПРАВЛІННЯ СУСПІЛЬНИМ РОЗВИТКОМ

УДК 316.4:351](477)

ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ВИБІР УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

I. В. Розпутенко,
доктор наук з державного управління, професор

У статті розглянуто проблемні аспекти глобалізаційного розвитку. Досліджено передумови виникнення проблеми глобалізації та її екстраполяція на суспільний розвиток України.

Акцентовано увагу на тому, що становлення всесвітньої історії – суперечливий процес, пов'язаний з коливанням “хвиль глобалізації” у тих чи інших країнах світу, при цьому наймасштабнішою і найуспішнішою була євроатлантична форма глобалізації. Виділено та проаналізовано особливості глобалізаційних процесів у різних сферах: економічній, фінансовій, технологічній, політичній, культурній, ідеологічній, етнополітичній.

Констатовано беззаперечні формальні ознаки того, що Україна є учасником сучасних глобалізаційних процесів. Водночас, зважаючи на руйнівну роль глобалізації та можливі формальні й реальні вигоди/втрати для України, вказано на слабкість, неналежну готовність державних органів до участі в таких глобальних процесах. Наголошено на низькій ефективності державного управління соціально-економічними та гуманітарними процесами, на непослідовності, неадекватності й безсистемності рішень органів державної влади.

Ключові слова: державне управління, глобалізація, цивілізаційний вибір.

I. V. Rozputenko,
Doctor of Sciences in Public Administration, Professor

CIVILIZATIONAL CHOICE OF UKRAINE IN CONDITIONS OF GLOBALIZATION

In the article problematic aspects of globalization are considered. The background of the problem of globalization and its extrapolation to the social development of Ukraine are studied.

It is shown that the establishment of world history is a controversial process associated with tides of “wave of globalization” in certain areas of the world that have their temporal and geographical measures; the most wide-ranging and most successful of these was the Euro Atlantic form of globalization. The features of globalization in various fields (economic, financial, technological, political, cultural, ideological, ethno-political) are highlighted and analyzed.

Indisputable formal evidence for Ukraine to be a member of modern globalization is ascertained. However, given the destructive role of globalization and possible formal and real gains/losses for Ukraine, the weakness, improper state of readiness of Ukraine’s authorities to participate in such global processes is shown. Special attention is given for the low efficiency of public administration of socio-economic and humanitarian processes. Inconsistency, inadequacy and unsystematic decisions of public authorities are highlighted.

Key words: governance, globalization, civilizational choice.

I. В. Розпутенко,
доктор наук государственного управления, профессор

ЦИВИЛИЗАЦИОННЫЙ ВЫБОР УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

В статье рассмотрены проблемные аспекты глобализационного развития. Исследованы предпосылки возникновения проблемы глобализации и ее экстраполяция на общественное развитие Украины.

Акцентируется внимание на том, что становление всемирной истории – противоречивый процесс, связанный с колебанием “волн глобализации” в тех или иных странах мира, при этом самой масштабной и самой успешной была евроатлантическая форма глобализации. Выделены и проанализированы особенности глобализационных процессов в разных сферах: экономической, финансовой, технологической, политической, культурной, идеологической, этнополитической.

Констатированы несомненные формальные признаки того, что Украина является участником современных глобализационных процессов. В то же время, принимая во внимание разрушительную роль глобализации и возможные формальные и реальные выгоды/потери для Украины, указано на слабость, ненадлежащую готовность государственных органов к участию в таких глобальных процессах. Подчеркнуто, что в Украине на сегодня наблю-

© Розпутенко I. В., 2017

дається низкий рівень ефективності державного управління соціально-економічними та гуманітарними процесами, непослідовність, неадекватність та бессистемність рішень органів державної влади.
Ключеві слова: державне управління, глобалізація, цивілізаційний вибір.

Постановка проблеми. Незважаючи на розвиток галузі державного управління, змушені констатувати методологічну безпорадність та політико-ідеологічну заангажованість сучасної української державотворчої думки щодо аналізу суперечливих процесів, пов'язаних із глобалізацією.

Донедавна ситуація складалася таким чином, що формування міжнародних ринків, “вільний рух” капіталів (економічних, політичних, інтелектуальних), збільшення потоків інформації, поширення наднаціональних фінансових, економічних і політичних інститутів повинні були б в ідеалі згуртувати народи і країни в якусь глобальну цілісність. Однак згодом з'ясувалося, що глобалізація своїми наслідками не тільки руйнує, а й уніфікує (збіднює) планетарну ієрархію народів і націй. Суперечності між різними етносами, націями, державами, між національними державами і міжнародними владними структурами, крупнорегіональними спільнотами, міждержавними стратегічними об'єднаннями та блоками не зникають, а загострюються.

Процеси глобалізації у фінансово-інформаційній сфері вторгаються в царину прерогатив національних держав, а її очевидні, насамперед економічні, переваги для кількох розвинених країн обертаються для решти інших значними втратами, викликаючи захисну реакцію протидії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Динамічні глобалізаційні зміни досліджуються вітчизняними і зарубіжними вченими, які обґрунтовують нове наукове знання, що дає змогу дослідити світовий економічний простір як своєрідний синтез важливих сфер діяльності людства за умов глобалізаційних трансформацій, виявити їхній вплив і пріоритетність у подальшому розвитку світової спільноти.

Проблемні аспекти глобалізаційного розвитку, дослідження передумов виникнення проблеми глобалізації та її екстраполяція на суспільний розвиток України знайшли широке відображення в працях як іноземних, так і вітчизняних науковців. Зокрема, заслуговують на увагу наукові дослідження таких авторів, як: О.Білурус (глобалізація і національна стратегія України; глобалізація і безпека розвитку) [2; 9]; П.Буряк (європейська інтеграція і глобальні проблеми сучасності) [4]; В.Волес (творення політики в Європейському Союзі) [5]; І.Розпутенко, Л.Льченко-Сюйва, О.Кілієвич (геоекономічна політика України, гео-

економічні реформи: проблеми управління) [7; 8]; Г.Ситник, В.Абрамов (глобальна та національна безпека) [10]; Я.Ларіна (розвиток людського капіталу в умовах глобалізації) [13]; О.Соснін (соціально-політичні, соціально-економічні, соціально-антропологічні виміри сучасних міжнародних систем та глобального розвитку) [17]; В.Юрчишин (вплив глобалізації на прийняття державних рішень у сфері економіки, фінансова глобалізація) [20; 21] та ін.

Докладний аналіз сучасних змін у суспільстві, які відбуваються під впливом процесів глобалізації та інформаційної революції, з погляду економічної теорії та соціальної філософії, пропонують у своїх дослідженнях О.Бузгалін та А.Колганов [3]. Достатньо критичний аналіз процесів глобалізації з політекономічного погляду запропоновано в статті вітчизняного вченого І.Шкурата, який зазначає, що “головними гравцями світового ринку і локомотивом глобалізації є інституційні інвестори”, а для прискорення позитивних змін Україна має контролювати фінансову та інформаційну сферу, активізувавши роботу в міжнародних політико-економічних організаціях [19]. Також М.Коваленко зауважує, що аналіз розвитку процесів глобалізації світових ринків потрібно проводити з урахуванням двох важливих складових – фінансової та інформаційної [12, с. 58]. Крім того, у своїх дослідженнях У.Бек зазначає, що “розширення географії і зростання тісноти контактів у сфері міжнародної торгівлі, глобальне переплетіння фінансових ринків, зростання потужності транснаціональних концернів” є одним із чинників існування глобалізації, яка з точки зору соціології є ідеологією володарювання світового ринку, ідеологією неолібералізму [1]. А, на думку Д.Мамотенка, глобалізація виявляється через три ключових аспекти: глобальна присутність міжнародних фінансових установ; міжнародна фінансова інтеграція; швидкий розвиток фінансових інновацій [14, с. 230].

Метою нашого дослідження є обґрунтування теоретичних і методологічних основ виникнення окремих проблемних аспектів глобалізаційного розвитку, зокрема й передумов виникнення проблеми глобалізації та її екстраполяція на суспільний розвиток України. Основним завданням дослідження є виявлення причин, що зумовлюють низьку ефективність державного управління соціально-економічними та гуманітарними проце-

сами, непослідовність, неадекватність і безсистемність рішень органів державної влади тощо.

Виклад основного матеріалу. Коли говорять про глобалізацію, то припускають, що вона веде до єдиного світу, рівноцінно інтегрованого у світову економіку. Проте сьогодні торгівля між 25 найрозвиненішими країнами складає понад 80% їх сукупного зовнішньоторговельного обігу. На частку “самовизначених” припадає понад 90% інвестицій та 98% науково-технічних розробок, відкриттів і патентів. Очевидно, у реаліях мова йде про подальшу не глобалізацію, а про поляризацію/диференціацію на багаті і бідні нації, на багаті і бідні держави. Ще на початку ХХ ст. незалежних, самостійних держав нараховувалося всього 42, а в умовах сьогодення (через 100 років) їх кількість наближується до 200, а згодом передбачається, що ця цифра сягне до 500 [15].

Еліти країн “другого”, “третього” і “четвертого” світу прагнуть використовувати мобілізаційні ідейно-політичні можливості національних держав, головною з яких був і залишається націоналізм. У свою чергу, і в країнах “першого світу”, майже стовідсотково зростає невдоволення “аборигенів” іммігрантами, наплив яких, навіть у США, розглядається як загроза “національній ідентичності”.

Аналіз етнополітичних процесів, що пронизують європейський континент, засвідчив, що отримані результати виявилися прямо протилежними очікуванню від глобалізаційних фінансово-економічних та інформаційних процесів.

Не заперечуючи факт взаємозалежності континентів, країн і держав, людство продовжує залишатися розділеним за багатьма параметрами. Ситуація складається таким чином, що набирає сили процес глобалізації, з одного боку, проблемним залишається подальше існування національних держав, а з другого – стимулюється зростання їх активності, що викликає протидію глобалізації етнічних, релігійних, культурних, політичних та інших меншин, рухів і організацій. У цьому зв'язку “гіперглобалісти” говорять про майбутні “постнаціональні держави”, “мережеві суспільства” або “глобальні імперії”. На противагу їм “скептики” і антиглобалісти заявляють, що національна держава не вичерпала свого історичного ресурсу, якщо враховувати циклічність історичного поступу, а не його однолінійність.

Вважаємо, що глобалізація – це процес зростаючого впливу окремих держав на соціальну реальність, яка супроводжується втратою частини суверенітету (економічного, політичного, ідеологічного, інформаційного, духовного тощо).

Глобалізація – це процес, який штучно набув імунітету об'єктивності для просування конкретних прагматичних проєктів панування однієї або кількох супердержав над іншими, нав'язування однієї або кількох ідеологій (ліберальної або ліберально-демократичної), за якими стоять конкретні національні інтереси певної нації.

Глобалізація є феноменом, який несе в собі значну кількість як позитивних, так і негативних наслідків: фундаментально змінює наше економічне, політичне і соціокультурне буття, спричинює велику кількість нових проблем і викликів. Час і простір в їхньому традиційному розумінні в епоху глобалізації змінюють свою форму, проте руйнація і розмивання ціннісних систем і соціальних структур, що склалися віками, викликає глибоке занепокоєння.

Явище глобалізації здебільшого інтерпретується як мегатенденція до поетапного об'єднання цивілізаційно, економічно, культурно, політично й інакше розділеного людства в потенційно можливу глобальну (планетарну) спільність, що втілена в діалектиці просторово-часових переміщень, взаємодій і трансформацій історично конкретно антропосоціальної цілісності [22]. У цьому разі “глобалізація” не редукується до її географічного аспекту, що відзначається багатьма дослідниками, у просторовому переміщенні людей, артефактів і поширенні символів та інформації за межі регіонів і континентів за допомогою встановлення транспортних, торговельних та інших комунікацій.

Як мегатенденція до поетапного поглинання людства глобалізація реалізується по всьому спектру відносин і взаємодій між інтеграторами і тими, що інтегруються в соціокультурні, економічні й політичні та різні антропологічні цілісності індивідів. Тому її можна розглядати і як сукупність процесів “економічної” (торгової, фінансової, виробничої тощо), і як “політичної” (військової та дипломатичної) та / або “культурної” (релігійної, ідеологічної, науково-технічної тощо) інтеграції, що здійснюються з різною швидкістю, послідовністю та успіхом у різних місцях і в різні історичні епохи. Важливо не забувати й постійно мати на увазі взаємозв'язок, просторово-часову динаміку та незавершеність цих процесів. У тривалій історичній ретроспективі глобалізація завжди виступала і як послідовність стадій, що змінюються, і як історична форма (імперія), що відмирала через циклічність розвитку.

Слід зазначити, що реконструйована “історична логіка” розвитку глобалізації людства добре узгоджується з усіма основними соціологічними

парадигмами і вбудованими відповідно до них періодизацій історії.

Історія людства ніколи не була “вулицею з одностороннім рухом” – вона неминуче вела до об’єднуючо-роз’єднувальних груп на основі якогось одного домінуючого типу економічного, соціокультурного та політичного розвитку. Відповідно, і глобалізація, як одна з її тенденцій, була (і залишається) результуючою спробою організації спільного простору спільного життя народів і держав на основі різних цивілізаційних моделей розвитку. Підсумком таких спроб виявлялося тимчасове домінування і поширення в межах кількох географічних регіонів однієї з локальних цивілізацій. Як відомо, політичною формою існування таких цивілізацій здебільшого була “імперія”, що опинялася на кожній із виділених стадій глобалізації найпотужнішим політичним засобом “переплавки” і прискорення процесу інтеграції лінгвістично, релігійно та культурно різних еліт і населення імперських територій.

Жодна з історичних спроб глобалізації людства не увінчалася повним тріумфом. Однак кожна сприяла економічним, політичним та культурним трансформаціям, що населяють регіони соціумів.

Наймасштабнішою і найуспішнішою була євроатлантична форма глобалізації, що виросла із західноєвропейської та завершила процес становлення всесвітньої історії: перетворення локальних історій первісних товариств, політично оформлених у ранні держави та їх аналоги, у регіональну історію стародавніх і середньовічних етнічних держав та імперій, а потім – і у всесвітню історію націй, національних держав і утворених ними колоніальних імперій, що пов’язали людство не тільки силою державних форм територіального контролю, а й створили нові “анонімні” системи влади: транснаціональні організації та багатонаціональні корпорації. Становлення всесвітньої історії – суперечливий процес, пов’язаний з коливанням “хвиль глобалізації” в тих чи інших країнах світу, які мають свій часовий і географічний масштаби.

Так само поспішними є висновки послаблення й занепаду таких впливових і могутніх цивілізацій, як індійська, китайська, мусульманська тощо. Єдине, про що можна погоджуватися, дискутуючи про окремі деталі, то це той факт, що глобалізація, як і будь-який інший історичний процес, розвивається асиметрично (тобто з різною швидкістю і глибиною в різних регіонах і країнах), має досить складний та суперечливий характер і може призводити, особливо в етнопо-

літичній сфері, до непередбачуваних, а часом і діаметрально протилежних наслідків.

Погляди на витоки глобалізації й на сьогодні залишаються дискусійними, причому дискусійність має обмежений певними періодами часовий проміжок. Історики розглядають цей процес як один з етапів розвитку капіталізму. Економісти ведуть відлік від транснаціоналізації фінансових ринків. Політологи роблять наголос на поширенні демократичних інститутів. Культурологи пов’язують прояв глобалізації з вестернізацією культури, уключаючи американську економічну експансію. Є інформаційно-технологічні підходи до пояснення процесів глобалізації. Розрізняється політична та економічна глобалізація. Суб’єктом глобалізації виступає регіоналізація, що дає потужний кумулятивний ефект формування світових полюсів економічного і технологічного розвитку.

Створення Європейської економічної спільноти – це історія короткочасового успіху; одне тільки створення європейського внутрішнього ринку дало поштовх для великого стрибка у розвитку всієї Європи, а вісім багатосторонніх циклів лібералізації в рамках Генеральної угоди про тарифи і торгівлю (ГАТТ) привели до значного підйому світової економіки, особливо серед індустріальних країн. Зі зміною в 1995 р. ГАТТ на Світову організацію торгівлі (СОТ) з резиденцією в Женеві повинні були б більше враховуватися також інтереси країн, що розвиваються.

Упереджуючи висновки, доречно сказати, що будь-яке глобальне (регіональне) утворення, чи то Османська імперія, чи Римська імперія, чи Золота орда, чи Російська імперія, або сучасний Євросоюз, НАТО, НАФТА, СНД щезнуть, як і їхні вже згадувані попередники. Питання стоїть у площині: а з якими наслідками закінчить свій цикл та чи інша глобалізація-цивілізація? Тим паче, що глобалізаційні цикли набирають пришвидшених обертів.

Нині, коли глобалізаційні процеси набули розвитку, піддаються сумніву численні класичні парадигми теоретичної думки, стереотипи, засадничі принципи і постулати міжнародно-політичної практики. Більше того, виникла нагальна потреба переосмислення багатьох базових концепцій і понять, зокрема концепцій і понять нейтралітету та позаблоковості.

Глобалізацію, на наш погляд, можна поділити на економічну, фінансову, технологічну, політичну, культурну, ідеологічну, етнополітичну тощо. Фінансово-економічна глобалізація приводить до розвитку в усьому світі ринкової економіки, посилення міжнародного поділу праці, зростання

транснаціональних корпорацій, створення широко розгалуженої системи міжнародних банків і фондів, перетворення долара на міжнародну валюту тощо.

Під культурною глобалізацією мається на увазі процес виникнення і поширення так званої світової культури. Варто звернути увагу на те, що в поняття “світова культура” часом вкладається різний зміст. Одна група західних фахівців убачає в ній таку культуру, яка вбирає в себе й інтегрує найкращі надбання всіх культур світу, які колись існували й існують сьогодні. Інша група вчених під світовою культурою має на увазі так звані масову культуру, культуру масового вжитку, споживацьку культуру тощо. На їхню думку, світова культура – це виключно західна культура, а її поширення – це глобалізація західної культури або вестернізація. На підтвердження цієї точки зору наводяться такі незаперечні факти, як те, що сьогодні молодь усього світу дивиться американські фільми, вивчає англійську мову, захоплюється рок-музикою тощо.

Ідеї й цінності (матеріальні, культурні, духовні, політичні та інші) переважно американського походження, хоча слід зауважити, що до них додалося чимало й такого, що є західноєвропейського та японського походження, мали б свідчити про закономірності історичного розвитку.

Завдяки зазначеним “досягненням” серед багатьох апологетів глобалізації утвердилася думка щодо всесильності цих тенденцій, з одного боку, й слабкості антиглобалістичного, включаючи сюди й національну складову, процесу, з другого боку.

Поклавши в основу всесильність фінансово-економічної глобалізації, вони ставлять під сумнів функціонування і навіть існування замкнених національних держав з точки зору їх економічної й монетарної політики. А останнє, буцімто, сповіщає про “початок кінця географії”, тобто про зникнення географії в геополітичному, гео економічному, геокультурному та геодуховному смислах.

Доречним буде нагадати, що ідея глобалізації стосується не лише “кінця географії”, а й “кінця історії”. І все це подається в позитивному сенсі свого “закінчення”, оскільки вважається, що остаточна перемога ліберальної ідеї над комуністичною, фашистською, консервативною та всіма іншими дає підстави для таких футуристичних прогнозів щодо “кінця історії” та “кінця географії”.

Згідно із західними концепціями, політична глобалізація забезпечила і забезпечує поширення по всьому світу таких політичних цінностей, як розподіл влади, парламентаризм, політичний плюралізм, багатопартійність, пошанування між-

народного права, пріоритет прав людини, захист національних меншин та багатьох інших.

Більше того, завдяки поширенню ідей споживання відбувається, буцімто, ідеологічна глобалізація, тобто поширення по всій планеті якихось певних ідей. Зазвичай, їх поділ відбувається за двома напрямками: консервативним і ліберальним. На думку багатьох західних науковців, до якої приєднується і автор, хоча й не є її прихильником, після банкрутства комунізму та припинення “холодної війни” чи не єдиною пануючою у світі ідеологією стає лібералізм, його теорії, концепції та ідеї.

Відтак, усе це, начебто, спростовує думку, що політика “опори на власні сили”, а сюди додаються ще й надумані “економічний ізоляціонізм” та “автаркія”, не є визначальною в розвитку окремих націй та держав.

Більшість колишніх радянських республік, крім балтійських країн, Грузії, яка вийшла, та України, яка не ратифікувала своє входження в СНД, створили організацію з гучною назвою Співдружність Незалежних Держав, яка мала б забезпечувати ефективність загального економічного простору. На перевірку всі ці прагнення Росії зводяться до реанімації вигідних для себе відносин імперії (сюзерена-держави) аж до реальної уніфікації державних (імперських) інститутів.

Наприкінці ХХ ст. “материк” СНД, образно кажучи, почав розповзатись і подрібнюватись на окремі “архіпелаги”. Серед членів Співдружності дедалі виразніше вимальовується кілька груп держав із відмінними, а інколи навіть протилежними інтересами. Інтеграція країн СНД набула не лише різношвидкісного, а й різновекторного характеру. Порівняно з країнами – членами Євразійського економічного співтовариства (ЄАЕС) траєкторію розвитку держав – членів СНД, що не ввійшли до цього об’єднання, зумовлюють кілька важливих факторів: по-перше, стратегічні інтереси довготермінового характеру, що далеко не завжди узгоджуються з російськими; по-друге, певна прихильність з боку Заходу; по-третє, відсутність безперечного лідера. Одним із головних чинників, що визначає ці особливості, стало прагнення видобувати й транспортувати енергоносії з Центрально-азійського та Каспійського регіонів поза російською територією та контролем.

Зростаюча глобалізація економіки виражається в різкому збільшенні масштабів і темпів переміщення капіталів, випереджальному зростанні міжнародної торгівлі порівняно зі зростанням ВВП. Створені за останні десятиріччя інформаційні системи незмірно посилили здатність фі-

нансового капіталу до швидкого переміщення, що містить у собі, принаймні потенційно, здатність до руйнування стійких економічних систем.

Глобалізація економіки – складний і суперечливий процес. Наполегливо нав'язується думка, що вона полегшує господарську взаємодію між державами, створює умови для доступу країн до передових досягнень людства, забезпечує економію ресурсів, стимулює світовий прогрес. Насправді це продукти третього рівня споживання для таких держав, як Україна. Разом з тим глобалізація несе прямі негативні наслідки: закріплення периферійної моделі економіки, втрата своїх ресурсів країнами, що не входять у “золотий мільярд”, розорення малого бізнесу, поширення на слабкі країни глобалізації конкуренції, зниження рівня життя тощо. Звичайні громадяни, а іноді цілі країни стають другорядними “гравцями” в цьому процесі. Їхня першочергова функція – споживання. Звісно, бездомних, безробітних та безгрошових людей це не стосується. Діти та жінки відіграють другорядну роль. Кожен, хто не здатний вправно виконувати роль споживача – не вписується в модну сьогодні модель глобалізації. Цілі континенти, наприклад Африка, не вписуються в цю модель. Ніколи раніше в історії людства процес економічної колонізації не досягав таких крайнощів.

Звісно, усе це не стало б можливим без постійної підтримки з боку сучасних технологій комунікації. Виникнення Інтернету спровокувало справжній вибух глобальної ринкової активності. Після звільнення банків від необхідності тримати у своїх сховищах “золотий резерв”, фінансові трансакції злетіли до захмарного рівня.

У політиці глобалізація полягає та виявляється в послабленні національних держав і сприяє зміні та скороченню їх суверенітету. Звідси така полярність поглядів на політику глобалізації. З одного боку, це відбувається через те, що сучасні держави делегують все більше повноважень впливовим міжнародним організаціям, таким як Організація Об'єднаних Націй, Світова організація торгівлі, Європейський Союз, НАТО, МВФ і Світовий банк. З другого боку, за рахунок скорочення державного втручання в економіку та зниження податків збільшується політичний вплив підприємств (особливо крупних транснаціональних корпорацій). Через зміну візового та митного режимів відкривається інший режим більш легкої міграції людей і вільного переміщення капіталів за кордон, також зменшується влада держав стосовно своїх громадян.

Для культурної глобалізації характерне зближення ділової та споживчої культури між різними

країнами світу і зростання міжнародного спілкування. Саме останнє подається як позитивний результат. Чи ж вартий він (міжнародне спілкування) тих втрат, які вже є, а ще більше очікуються у сфері культурних відносин? Питання, з нашої точки зору, риторичне. З одного боку, це приводить до популяризації окремих видів національної культури по всьому світу. З другого боку, популярні міжнародні культурні явища можуть витіснити національні або перетворювати їх на інтернаціональні. На наш погляд, це можна розцінювати як втрату національних культурних цінностей і, очевидно, слід відстоювати ті хиткі позиції щодо відродження і збереження національної культури.

Останнім часом у світовому науковому співтоваристві стає все більш популярною концепція глобального суспільства (Global society), з точки зору якої всі люди нашої планети є громадянами єдиного глобального суспільства, яке складається з безлічі локальних товариств окремих країн світу. Ця концепція значно спрощує розгляд процесів глобалізації, які в цьому разі перетворюються на звичайні суспільні перетворення в рамках глобального суспільства. Пригадується, у недалекому минулому існувала доктрина космополітизму, ціла низка положень співзвучні із концепцією глобального суспільства.

Прискорений економічний розвиток, швидка зміна економічних циклів, поява нових технологій, включаючи й інформаційні, виокремлюють швидко всесвітню транснаціоналізацію; зростання планетарної електронної економіки, знанневої економіки, у якій виробництво та споживання розпорозуються по всьому світу, а звичні соціальні класи розпадаються, справляють враження об'єктивності глобалізації.

За межами характеристики глобального процесу розвитку країн опинилась її головна ознака – прагнення до заснованого на диктаті всеосяжного формування та регулювання з єдиного центру життя міжнародного співтовариства.

Ще більше питань виникає в зв'язку з пошуком цілей, а головне, засобів реалізації “єдино правильної” міжнародної політики. Досить навести лише поодинокі назви колишніх і нинішніх держав (Югославія, Іран, Ірак, Афганістан, Сирія, Палестина та інші) аби спробувати оцінити раціональність і доцільність запропонованих інструментів залагодження конфліктних ситуацій.

Зрештою, прагнення концептуально осмислити сам процес глобальної інтеграції в умовах відсутності цивілізаційної моделі цієї інтеграції приречене на повторення схоластичних догм. На

практиці така глобальна інтеграція виявиться не-ефективною.

Усе це породжує суттєві сумніви в тому, а чи варто ставитися до глобалізації в її нинішньому вигляді як до цивілізаційного проекту. Більше того, у тих країнах, які започаткували глобалізаційні процеси, спостерігаються й інші істотні відхилення від початкових проектних накреслень ідеї. Так, замість передбачуваної добровільної відмови держав від частини свого суверенітету під час становлення Євросоюзу бачимо зворотні процеси.

Валютно-фінансові кризи 1997–1999 рр. і 2008–2010 рр., що обійшлися всім без винятку країнам величезними втратами – трильйонами дол. США, зниженням ролі “середнього класу”, поляризацією населення в доходах, зростанням злиденності, інтенсивністю міграційних процесів тощо не тільки підірвали віру в “глобалізаційні перспективи” людства, а й оголили суттєві розбіжності між США та Європейським Союзом стосовно американського плану розбудови “світової фінансової архітектури”.

Криза в західних індустріальних країнах заго-струється ще й демографічним розвитком – розвитком, куди вони себе, переважно самі, загнали поширенням практики абортів або пропагуванням ментальності запобігання вагітності. Суспільство занедбало підвищення значення сімейного життя і повагу до родини, а ведення самотнього життя, одностатеві шлюби, навпаки, у суспільстві розваг та насолод пропагуються як шик.

Як бачиться, очевидним є факт затухання західної цивілізації з її цінностями і всілякі намагання через систему показників доводити (скоріше самому собі), що вона залишається панівною і надалі, приречені на неуспіх. Це м’яко сказано, а скоріше на невдачу, поразку, а отже, західні країни вже зараз не в змозі визначити стан сучасності, а що вже говорити про майбутнє.

Немає потреби за допомогою аргументів і доводити, що Україна є учасником сучасних глобалізаційних процесів. Про це свідчать такі формальні ознаки:

- наявність дипломатичних і, відповідно, економічних відносин більш ніж із 190 країнами світу;

- членство в багатьох міжнародних організаціях, насамперед, системи ООН, СОТ;

- високі місця в міжнародній торгівлі озброєннями, аерокосмічною технікою, продукцією чорної металургії та сільського господарства;

- як транзитна держава Україна забезпечує значні потоки товарів і послуг через власну те-

риторію; одночасно вживаються заходи щодо диверсифікації, насамперед, енергетичних поставчань (нафтогін “Одеса-Броди”);

- підвищується використання національними господарськими суб’єктами міжнародних телекомунікаційних мереж;

- поширюється участь у русі міжнародних інвестицій, на світових ринках цінних паперів;

- участь у багатьох міжнародних політичних, культурних, спортивних, гуманітарних подіях, що забезпечує прямий економічний ефект (надходження до бюджету, розширення бази оподаткування, залучення інвестицій у виробничі й соціальні проекти тощо).

Зіставляючи формальні й реальні вигоди/втра-ти для України, можна констатувати, з одного боку, слабкість, неналежну готовність державних органів до участі в таких глобальних процесах, а з другого, зважаючи на руйнівну роль глобалізації, постає питання: “Хто і що ж власне стоїть за лаштунками зовні привабливої картини?”

Головне ж питання: “Що повинна робити вла-да з метою мобілізації суспільства перед майбутніми випробуваннями?” А це потрібно робити, оскільки:

- питання історичної, національної та соціальної справедливості не лише не піднімаються, а заганяються вглиб;

- контраст між зарегульованою демократією і нерегульованим капіталом призводить до появи асоціальних явищ на кшталт корупції тощо;

- організації, що відповідають (планують, організують, регулюють, координують тощо) за глобалізацію розвитку, а це насамперед: Світовий банк, МВФ, ЄБРР, ЄС, СНД, Митний союз та інші неспроможні розв’язати проблему рівномірного розвитку.

Народ вправі вимагати від провладного істеб-лішменту дати українцям можливість реалізувати себе, використовуючи свої таланти, майстерність та навички, право на гідну працю і гідну оплату праці.

Реальне створення соціально орієнтованої економіки в Україні є ускладненим через низку причин, зокрема: технічне відставання, збереження бюрократичних традицій управління, ігнорування морального і кримінального кодексів співіснування в країні. Тенденція до постійного економічного зростання в Україні, коли темпи валового внутрішнього продукту (ВВП) вражають випереджають усі інші показники позитивних змін, змушують по-новому подивитися на проблеми соціального забезпечення та бідності, які вражають населення не меншими темпами.

Зростання розриву між багатими і бідними в Україні зумовлюється все більшою концентрацією основної частини населення в групі з низькими доходами. Підставою для диференціації між багатими і бідними є функціонування значного сектору тіньової економіки, фінансові результати діяльності якого не беруть участі у формуванні доходів державного та місцевого бюджетів, у наповненні фондів соціального страхування.

За даними швейцарського банку Credit Suisse, Україна перебуває на останніх сходинках серед держав європейської спільноти, зокрема за обсягом річного ВВП – 47-ме місце серед серед 182 країн – членів МВФ; за показником ВВП на душу населення – 42-ге місце серед 43 європейських держав (2010 р.); 83-тє місце серед 179 країн за Індексом людського розвитку (2010 р.); 164 місце в рейтингу економічних свобод (Index of Economic Freedom) серед 179 країн світу та посіла останнє місце в Європі (2011 р.); за рівнем добробуту громадян Україна посіла передостаннє, 39-тє місце в Європі (2010 р.) [18].

Складається враження, що економічне зростання відбувається за рахунок збільшення бідності українців. Соціальна політика, образно висловлюючись, нагадує тромб у системі державного управління і вона фактично звелася до перемінної підтримки купівельної спроможності грошових доходів різних категорій населення. Усе інше потребує пояснень та корекції.

Останнє двадцятиріччя, попри пропаганду переваг ринкових механізмів господарювання, продемонструвало різке розмежування суспільства за майновим станом та його духовно-культурний занепад. Про гостроту проблем масового зубожіння населення свідчать спеціальні урядові програми подолання бідності та соціального захисту малозабезпечених громадян. У цьому разі спрацьовує ринковий механізм (попит–пропозиція), відповідно до якого бідність населення підтримується через програми багатих. Паралельно із процесами збідніння народу швидкими темпами збільшуються прибутки порівняно невеликого прошарку суспільства, рівень життя якого значно перевищує межі необхідного, а задекларований річний дохід сягає понад мільйонну позначку.

Доречно нагадати, що, незважаючи на голосні заяви про боротьбу (подолання, запобігання тощо) з бідністю, сучасний стан справ в Україні й далі характеризується значним майновим розшаруванням населення та появою багатих прошарків, чия заможність асоціюється з “тіньовою” та кримінальною діяльністю, з одного боку, і чия поведінка далека від благодійницької допомоги нужденним, з другого.

Бідними стали люди, які свого часу (чи навіть і сьогодні) чесно працювали, були (і є) законослухняними та повноцінними членами суспільства. Вагома частина бідних живе в умовах фактичного зубожіння. Ще одна, значна частина населення України, уключаючи найбідніші верстви, вимушено вдається до незареєстрованих (інколи “тіньових” і навіть кримінальних) видів діяльності як основної стратегії виживання.

Постає питання: “Чому в умовах формування соціально-ринкової економіки соціальний статус громадянина-українця залишається жахливим? Де ж ті державні соціальні стандарти, про які так часто говорять із високих трибун?”

Заради справедливості відзначимо, що діюча в Україні система державних соціальних стандартів є, але не є цілісною, і поки що не зорієнтована на конституційні норми. Потреба забезпечити реалізацію пріоритетних напрямів соціальної політики з урахуванням міжнародних норм у сфері застосування соціальних стандартів, основним принципом формування яких є дотримання конституційних прав громадян, на жаль, залишається проблемою.

В ідеалі, установа державних соціальних стандартів, насамперед, дає можливість обґрунтовано визначити розміри видатків бюджетів усіх рівнів, соціальних фондів на соціальний захист і соціального забезпечення населення, а також утримання соціальної сфери. Соціальні стандарти мають бути обов’язковими під час розробки програм економічного і соціального розвитку. Передумовою їх установа має стати розроблення та затвердження методик, на підставі яких формувалися б державні мінімальні соціальні стандарти.

Забезпечення цих стандартів передбачається шляхом упровадження та вдосконалення існуючих у державі з попередніх часів різних нормативів фінансових та матеріальних витрат, які, по-перше, далекі від сучасних економічних реалій, по-друге, використовуються без урахування економічних можливостей держав, по-третє, інституційні зміни в державі призвели до змін у джерелах формування державного і місцевого бюджетів, а загальна економічна ситуація – до обмежень джерел фінансування соціальних витрат. Одночасно надзвичайно розгалуженою стала система соціальних пільг, фінансових підтримок різних верств населення.

Варто підкреслити, що як у теорії питання, так і на практиці сьогодні немає однастайності щодо стратегічних підходів у розв’язанні проблеми подолання бідності. Вважається, що надання допомоги бідним стимулює їх до утримання, оскільки люди не зацікавлені шукати роботу.

Концепція лібералів і псевдолібералів, які, по суті, є постійними величинами при владі в Україні, стосовно бідності така: остання вважається результатом соціально-економічних умов, над якими бідні майже не владні.

Консерватори вважають бідність наслідком неналежного пристосування індивіда до умов соціального життя.

Очевидно, перш ніж запропонувати своє оригінальне бачення виходу з “глухого кута”, слід дати коротке тлумачення поняття “бідність”.

Бідність – це злиденне існування фізичної особи, той стан, за якого через брак коштів неможливо підтримувати відповідний (гідний людини) спосіб життя, властивий суспільству конкретного соціально-економічного періоду.

Бідність – це страх перед майбутнім, зумовлений непевністю людини у своїх можливостях уберегти себе і своїх близьких від матеріальних нестатків.

Зубожіння – це той майновий стан, за якого витрати домогосподарств на харчування перевищують 80% їхніх середньомісячних сукупних доходів, тобто доходів усіх членів сім’ї з урахуванням усіх видів надходжень як у грошовій, так і в натуральних формах.

До категорії бідних належать особи, які не з власної волі позбавлені найнеобхіднішого (нормального житла, їжі, одягу, медичних та освітніх послуг).

“Родимою” плямою “української бідності”, поряд з обвальним зниженням рівня життя та рівнів державних соціальних гарантій, соціально-небезпечним розшаруванням населення, є надвисокий рівень “патерналізму”, коли для порятунку своїх громадян держава обмежує індивіда у засобах (скорочення малого і середнього бізнесу), що спричиняє невпевненість у завтрашньому дні, протестність та політичну експлуатацію відчуття гостроти проблеми. Сьогодні ні держава, ні ринок праці, ні громадянське суспільство – жоден із цих інститутів по суті не виконує покладених на них функцій.

До особливостей “української бідності” потрібно, не претендуючи на повноту викладу, віднести таке:

- бідність впливає на демографічну ситуацію в країні, відтак, зменшується тривалість життя, скорочується кількість народжуваних. І головне – нація старіє;

- бідність спричиняє зростання злочинності. Держава (уряд центральний та регіональні) втрачають по суті контроль над ситуацією. Натомість, зростає бюджетне фінансування силових структур держави.

Якщо не вжити радикальних заходів з боку державних інститутів (у чому є сумніви) та національно-демократичних сил щодо призупинення поширення цих негативних явищ і розв’язання проблеми в цілому, то цей “визвольний” рух очолять комуністи й соціалісти. З історії відомі наслідки їхньої ганебної для українців політики. Власне, зубожіле населення є електоральною базою й майбутнім для цих тоталітарних і напівтоталітарних партій, а комуністично-соціалістична ментальність й надалі зберігатиметься та паразитуватиме на українських проблемах.

Перш ніж боротися з матеріальною (фізичною) бідністю, необхідно долати (подолати) духовну, національну убогість і бідність відповідно до існуючих правових та інших стандартів. Принаймні потрібно, щоб процес духовного оздоровлення йшов, якщо не першим, то паралельним курсом. І аж ніяк не відступав на задній план. Без такого підходу матеріальну (фізичну) бідність не подолати. Вона буде відтворюватися в наступних поколіннях українців.

Завдяки сучасній практиці та масовому тиражуванню через телебачення та кіно “героїчних” образів бандитських угруповань, які безперешкодно заповнюють український інформаційний простір, сформувався черговий стереотип, відповідно до якого джерелом заможності в сучасних умовах є незареєстрована діяльність із кримінальними ознаками.

Слід нагадати, що система соціальної підтримки уразливих верств населення має бути орієнтована на справді нужденних (безпосередня адресна допомога грошима чи товарами повсякденного попиту), забезпечення адресного доступу до послуг охорони здоров’я, освіти тощо.

Мета боротьби з бідністю має полягати в тому, щоб зменшити масштаби власне бідності; згладити розшарування серед населення за доходами; ужити дійсно результативних заходів щодо запобігання бідності, надати їм в умовах суспільної трансформації превентивного характеру.

Ефективність боротьби з бідністю в Україні, як на наш погляд, визначатиметься тим, чи захоче такої боротьби держава і чи буде вона формувати соціально орієнтовану економіку; чи підтримуватимуться зусилля держави суспільством у цьому напрямі.

Важливим аргументом у визначенні стратегічних намагань буде здатність (політична воля влади) економіки “виділити” належні кошти на формування і розвиток ефективного ринку праці, на соціальний захист і на боротьбу з бідністю на кожному конкретному етапі розвитку.

Чи зацікавлена влада у покращенні ситуації? Як це не парадоксально прозвучить, але сучасна влада, як і політичні сили, які її сформували, зацікавлена у збереженні перманентного зубожіння українського населення. Знесиленим, знедоленим, зголоднілим до певної межі українським населенням керувати значно легше, ніж за інших умов. Очевидно, що такий стан більшості українців вигідно експлуатувати та використовувати принагідно в кожній конкретній ситуації (вибори) та давати можливість декларувати програмні наміри щодо “заможного суспільства”, “подолання бідності” тощо.

Головним мотивом такого руху нав’язується боротьба за максимізацію прибутку, протиставляючи таким чином ідеали українського суспільства і держави, нехтуючи при цьому національними інтересами, моральними, духовними та культурними цінностями. І все це загалом подається як демократичний, цивілізаційний поступ України.

Висновки. Суть цивілізаційного розвитку, очевидно, слід шукати не в “максимізації прибутку”, а у формуванні своєрідної, української моделі гармонійного розвитку, де категорія ефективності оцінюється не кількісними показниками на кшталт ВВП, ВНП, продуктивність праці, а категоріями і рівнем духовного збагачення, ду-

ховного приросту, спрямованого на свого творця (людину), а не на його продукт (товар, благо, послуга). Останнє має служити вдосконаленню людини, її характеру, а не навпаки.

Таким чином, головними ризиками глобалізації для нашої держави є:

- суперечлива залежність від коливань світової ринкової кон’юнктури;
- небезпека неефективності підприємств, які не здатні конкурувати з іноземними постачальниками;
- економічні втрати від виконання статутних вимог деяких міжнародних організацій;
- небезпека міжнародного тероризму, нелегальної міграції, контрабанди заборонених товарів та інших наслідків лібералізації прикордонно-го і митного режимів;
- негативний вплив масової культури на національні культурні цінності;
- додаткові проблеми, пов’язані з глобальними проблемами людства.

На наше глибоке переконання, “максимізація прибутку” для українського суспільства перетворюється в національний ідеал і відповідну ідею. Принаймні інших ідей, якщо не зважати на ідею “стабільності”, “європейського вибору”, українському суспільству державотворча думка не пропонує.

Список використаних джерел

1. Бек У. Что такое глобализация? / У. Бек ; пер. с нем. А. Григорьева и В. Седелника ; общ. ред. и послесл. А. Филиппова. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.
2. Білорус О. Глобалізація і національна стратегія України : монографія / О. Білорус. – Броди : Просвіта, 2001. – 300 с.
3. Бузгалин А. Глобальный капитал / А. Бузгалин, А. Колганов. – М. : Эдиториал УРСС, 2004. – 512 с.
4. Буряк П. Ю. Європейська інтеграція і глобальні проблеми сучасності : навч. посіб. / П. Ю. Буряк, О. Г. Гупало ; М-во освіти і науки України, Львів. держ. фін. акад. – Київ : Хай-Тек Прес, 2007. – 335 с.
5. Волес В. Творення політики в Європейському Союзі = Policy-Making in the European Union : посібник / В. Волес, Г. Волес ; пер. з англ. Р. Ткачук. – Київ : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2004. – 871 с.
6. Гальчинський А. С. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти : наук. вид. / А. С. Гальчинський ; Ін-т стратег. оцінок. – Київ : Либідь, 2006. – 312 с.
7. Геоекономічна політика України : наук. розробка / І. В. Розпутенко, Л. В. Ільченко-Сюйва, О. І. Кілієвич [та ін.] ; за заг. ред. І. В. Розпутенка ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Київ : НАДУ, 2012. – 64 с.

References

1. Bek, U. (2001), *Chto takoe globalizaciya?* [What is globalization?], translated from Deutsch by Grigor'ev, A. and Sedel'nik, V., ed. by Filippov, A., Progress-Tradicija, Moscow, Russian Federation.
2. Bilorus, O. (2001), *Hlobalizatsiia i natsional'na stratehiia Ukrainy* [Globalization and national strategy of Ukraine: monograph], Prosvita, Brody, Ukraine.
3. Buzgalin, A. and Kolganov, A. (2004), *Global'nyj kapital* [Global capital], Jeditorial URSS, Moscow, Russian Federation.
4. Buriak, P.Yu. and Hupalo, O.H. (2007), *Yevropejs'ka intehratsiia i hlobal'ni problemy suchasnosti: navchal'nyj posibnyk* [European integration and global issues of our time: the manual], Khaj-Tek Pres, Kyiv, Ukraine.
5. Voles, V. (2004), *Tvorennia polityky v Yevropejs'komu Soiuzi* [Policy-Making in the European Union], translated from English by Tkachuk, R., Publishing House of Solomiia Pavlychko “Osnovy”, Kyiv, Ukraine.
6. Hal'chyns'kyj, A.S. (2006), *Hlobal'ni transformatsii: kontseptual'ni al'ternatyvy. Metodolohichni aspekty* [Global Transformations: conceptual alternatives. Methodological aspects], Lybid', Kyiv, Ukraine.
7. Rozputenko, I.V., Il'chenko-Siujva, L.V., Kiliievych, O.I. and others (2012), *Heoekonomichna polityka Ukrainy: naukova rozrobka* [Geo-economic policy of Ukraine: scientific development], National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
8. Bilorus, O.H., Luk'ianenko, D.H. and others (2001), *Hlobalizatsiia i bezpeka rozvytku: monohrafiia* [Globalization

8. Геоекономічні реформи: проблеми управління / за заг. ред. І. В. Розпутенка ; І. В. Розпутенко, Л. В. Ільченко-Сіуйва, О. І. Кілієвич [та ін.]. – Київ : НАДУ, 2013. – 172 с.
9. Глобалізація і безпека розвитку : монографія / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко, О. М. Гончаренко та ін. ; кер. авт. кол. і наук. ред. О. Г. Білорус. – Київ : КНЕУ, 2001. – 733 с.
10. Глобальна та національна безпека = Global and National Security : підручник / за заг. ред. Г. П. Ситника ; В. І. Абрамов, Г. П. Ситник, В. Ф. Смолянук [та ін.]. – Київ : НАДУ, 2016. – 784 с.
11. Дзюблюк О. Глобалізаційні процеси та участь іноземного капіталу у розвитку вітчизняної банківської системи / О. Дзюблюк // Банків. справа. – 2008. – № 2. – С. 37–46.
12. Коваленко М. А. Глобалізація фінансових ринків: причини та наслідки / М. А. Коваленко, Н. Г. Рогальська // Наук. вісн. Нац ун-ту ДПС України. Серія: "Економіка, право". – 2009. – № 3. – С. 55–61.
13. Ларіна Я. С. Розвиток людського капіталу в умовах глобалізації : монографія / Я. С. Ларіна, О. С. Брацлавська. – Київ : Академія, 2012. – 247 с.
14. Мамотенко Д. Ю. Глобалізація міжнародних фінансових ринків / Д. Ю. Мамотенко // Гуманітар. вісн. ЗДІА. – 2009. – Вип. 39. – С. 229–237.
15. Міжнародна торгівля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vuzlib.su/me_kneu/2-1.htm.
16. Розпутенко І. В. Геоекономічна політика України в термінах та іменах : словник-довідник / І. В. Розпутенко. – Київ : НАДУ, 2011. – 228 с.
17. Сучасні міжнародні системи та глобальний розвиток (соціально-політичні, соціально-економічні, соціально-антропологічні виміри) : навч. посіб. / уклад. : О. В. Соснін, В. Г. Воронкова, О. Є. Постол. – Київ : Центр навч. літ., 2015. – 555 с.
18. Україна очолила рейтинг найбідніших країн Європи від Credit Suisse [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hromadske.ua/posts/ukraina-ocholyla-reitynh-naibidnishykh-kraihn-yevropy-vid-credit-suisse>.
19. Шкурат І. В. Глобалізація: вплив на суспільство, державу, людину / І. В. Шкурат // Держ. упр. – 2005. – №1. – С. 124–131.
20. Юрчишин В. В. Вплив глобалізації на прийняття державних рішень у сфері економіки : навч. посіб. / В. В. Юрчишин. – Київ : Вид-во НАДУ, 2004. – 31 с.
21. Юрчишин В. В. Фінансова глобалізація : навч. посіб. / В. В. Юрчишин. – Київ : Вид-во УАДУ, 2003. – 36 с.
22. Юськів Б. М. Глобалізація і трудова міграція в Європі [Електронний ресурс] : монографія / Б. М. Юськів. – Рівне : Видавець О. М. Зень, 2009. – Режим доступу: https://issuu.com/kafinformi/docs/yuskiv_global_migration.
- and Development Security monograph], Kyiv National Economic University, Kyiv, Ukraine.
9. Rozputenko, I.V., Il'chenko-Siujva, L.V., Kiliievych, O.I. and others (2013), *Heoekonomichni reformy: problemy upravlinnia* [Geo-economic reforms: management problems], National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
10. Abramov, V.I., Sytnyk, H.P., Smolianiuk, V.F. and others; ed. by Sytnyk, H.P. (2016), *Hlobal'na ta natsional'na bezpeka* [Global and National Security], National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
11. Dziubliuk, O. (2008), "Globalization processes and the participation of foreign capital in the domestic banking system", *Bankivs'ka sprava*, vol. 2, pp. 37–46.
12. Kovalenko, M.A. and Rohal'ska, N.H. (2009), "The globalization of financial markets: causes and consequences", *Naukovyj visnyk Natsional'noho universytetu Derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy*, Series: "Economics, Law", vol. 3, pp. 55–61.
13. Larina, Ya.S. and Bratslavs'ka O.S. (2012), *Rozvytok liuds'koho kapitalu v umovakh hlobalizatsii: monohrafiia* [The development of human capital in the context of globalization: monograph], Akademia, Kyiv, Ukraine.
14. Mamotenko, D.Yu. (2009), "The globalization of international financial markets", *Humanitarnyj visnyk Zaporiz'koi derzhavnoi inzhenernoi akademii*, vol. 39, pp. 229–237.
15. International trade [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.vuzlib.su/me_kneu/2-1.htm.
16. Rozputenko, I.V. (2011), *Heoekonomichna polityka Ukrainy v terminakh ta imenakh: slovnyk-dovidnyk* [Geo-economic policy of Ukraine in terms and names: Dictionary Directory], National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
17. Sosnin, O.V., Voronkova, V.H. and Postol, O.Ye. (2015), *Suchasni mizhnarodni systemy ta hlobal'nyj rozvytok (sotsial'no-politychni, sotsial'no-ekonomichni, sotsial'no-anthropologichni vymiry): navchal'nyj posibnyk* [Contemporary international systems and global development (social, political, socio-economic, socio-anthropological measurements): Tutorial], Tsentri navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.
18. Ukraine topped the rating of the poorest countries in Europe from Credit Suisse [Electronic resource]. – Mode of access: <https://hromadske.ua/posts/ukraina-ocholyla-reitynh-naibidnishykh-kraihn-yevropy-vid-credit-suisse>.
19. Shkurat, I.V. (2005), "Globalization: the impact on society, the state, man", *Derzhavne upravlinnia*, vol. 1, pp. 124–131.
20. Yurchyshyn, V.V. (2004), *Vplyv hlobalizatsii na pryiniattia derzhavnykh rishen' u sferi ekonomiky: navchal'nyj posibnyk* [The impact of globalization on decision-making in the economic sphere: Tutorial], National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
21. Yurchyshyn, V.V. (2003), *Finansova hlobalizatsiia: navchal'nyj posibnyk* [Financial globalization: tutorial], Ukrainian Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
22. Yuskiv B. M. Globalization and labour migration in Europe [Electronic resource] : monograph / B. M. Uskov. – Exactly : publisher Sen A. M., 2009. – 476 p. – Mode of access: https://issuu.com/kafinformi/docs/yuskiv_global_migration.